

Dienes Ottó

„MORS ULTIMA LINEA RERUM?!“

Elmélkedések Fábían László halálról szóló találgatásairól

„És ebben az alvásban milyen
álmok jöhetnek?”

(Shakespeare)

Semmi a világon nem tűnik el, és a
halál sem pusztulás, hanem csak a
dolgok változása és átalakulása”

(Egyiptomi papirusz szövege)

„... a jelen örökké a múlt
állkapcsában tűnik el...”

(P. Brunton)

„Meghalunk és föltámadunk
pillanatról pillanatra
S végtelenbe meregetjük
képzeletünk vak szemét”

Czigány György:
Antik járat

I.

A halál mint olyan elsősorban a test problémája, de legfőképpen talán mégis az elme gondja. A halálról legfőképpen - mint olyan sok egyéb megfejthetetlen titokról - gondolkodunk és elmélkedünk. Gond tehát, amelyet az elme hoz létre.

A gond az, hogy a halállal - úgy tűnik, tűnhet - számunkra (persze nem biztos, hogy mindenki számára, hisz az irtózatosszenvedések között fetregőnek nem a halál a gondja, hanem az élet, jelesül, hogy az életnek már nincs értelme) a szubjektív életnek egyszer s mindenkorra vége. Örökre és megfellebbezhetetlenül: a halálunkat megelőzően kedvünkre ágálhatunk, lamentálhatunk, a cezúra után viszont nincs többé gondolkodás, elmélkedés... Az ember persze ilyen végleges válasszal ugyan be nem éri, s általában nem képes elfogadni a melankolikus materializmus választát, s megpróbál valamiféle egérutat keresni a csapdából. Talán az emberiség egész kultúrtörténete eme kis lyuk keresésévei-kutatásával van tele. Az ember ugyanis makacsul ragaszkodik a halhatatlansághoz, vagy legalábbis annak eléggé naív képi megjelenítéséhez, azaz a halált valami éretlen tréfaként felfogva, berendezi XY számára a túlvilágot, ahol a legnagyobb boldogság közepette töltheti jól megérdemelt örökké tartó égi nyugdíját. Ez persze inkább csak tréfa.

A kérdés ugyanis nem ilyen egyszerűen polarizált. A kérdés sokrétű és bonyolult. A legesleglényegesebb az, hogy VALAMI túléli-e a fizikai halálunkat, a beteljesült törvényt, amelyet igazából Isten sem változtathatna meg. Vagy SEMMI nem éli túl, a szubjektum mint testesült térgörbület elemi részeire örökre széthull (csillagporrá?). A lecke fel van adva: járhatjuk - amíg lélegzünk - a vitustáncot a két totemoszlop, a VALAMI és a SEMMI között. Habár ezek is elménk fogalmai csupán...

Fábían László nagyon is tisztában van azzal, hogy milyen veszélyes vizekre evez, amikor „halál-esszék”-et (Ambrus Lajos megnevezése) vet papírra, hiszen jól tudja - nem lévén speciális szakember a témában - , hogy „amikor a »halál titkával« foglalkozom, merő találgatásokra vagyok utalva”. S azt is érzi, hogy „találgatásaim - hitem szerint - tágabb dimenziókba hatolnak, mint bizonyosságaim”. A titok tehát mindiglen erősebb hajtóerő lenne, mint egyes nyelvfilozófiai irányzatok, amelyek az emberi szellem teljes szimplifikálására törekedve meg akarják fosztani a nyelvet azon szóképeitől, metaforáitól, amelyek az ember története folyamán jöttek létre a Lét tit-

kainak magyarázatára. Ez óriási veszélyt jelent a HAGYOMÁNY-nyal szemben. Századunkban a lelki kiüresedés katasztrófális méreteket öltött.

Szerzőnk Kierkegaardot idézi utolsó esszéjében: „A költészet és a vallásosság ábránd a megismerésen túl. A költészet és a vallásosság számúzi a világias életbölcesség vaudeville-jét. Aki nem költői vagy vallásos módon él, az mind ostoba”. Hosszú magyarázatot kellene eme maxima mellé fűzni, hogy sokaknak meg ne sértsük önértetét, de Kierkegaard ennek ellenére nagy igazságot mond ki. Fábián jól megsejti a fennálló és egyre burjánzóbb veszélyt. Úgy érzi, hogy korunk - a scientizmus bűvöletében - egyáltalán nem kedvez sem a költészetnek, sem vallásnak. Azaz: az ember transzcendens irányultsága végveszélybe került. Majd imígyen folyik tovább a gondolatmenet: „Ha jól érzékelem, egyfelől éppen a költészet lebontása a ma költői programja; a posztmodernizmus a költészetet is a nagy elbeszélések közé sorolta és ezzel kimondta rá az anatómiát. Másfelől a különféle scientizmusok fosztogatják a hit szűkös tartalékait (már ami megmaradhatott belőle századunk lehangoló világmagyarázatai után), lassacskán mindent beteretnek az informatika új koordinátái közé, ami pedig ott értelmetlen marad (például: éppen a vallás), annak semmiféle szerep nem juthat. Az újonnan alakult hatalmi stuktúrában az egyén személyes boldogulása, vívódásai az ontológia nagy kérdéseivel olyan privát csatornába szorúlnak, amelyek újra és újra önmagához vezetnek vissza; kérdés: lesz-e, marad-e ereje elviselni ezek roppant nyomását a felszabadító segítség legcsekélyebb reménye nélkül...” (Se több, se kevesebb)

Fábián huszonhat remek kis esszében próbálja/igyekszik megközelíteni a meghalás, illetve magának a halálbamerülésnek a minden ember számára háborzongató tematikáját. A szomorúan izgalmas tematikára való rátekintés azt jelzi, hogy a szerző lelkiismeretesen elmélyült a témában, s annak felfogásához segít közelkerülni a bátor olvasónak, akit megérint a kérdés fensége és tragikuma. Már a könyv legelején, a bevezetésben {*Mindhalálíg metafora*}, s a későbbiek folyamán is csak egyre növekvő aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy modern korunk gyilkolásra összpontosuló, nagyipari módra végzett áldatlan - tudatos vagy öntudatlan - tevékenysége magát az embert mint lényt degradálja, s szinte ördögi mesterkedéssel arra készíti, hogy természetfölöttisége tudatát egyre inkább feladja. Ugyanezért veszélyesek a már hivatkozott bizonyos nyelvfilozófiai is. Nem beszélve arról, hogy az eszkatológikus apokaliptika, röviden: az emberiség végpusztulását permanensen hirdető nézetek a jövőbe vetett hitet, bizalmat rombolják.

Nemcsak hogy az ember transzcendenciába vetett bizalma inog meg egyre inkább, hanem mindenfajta vertikális szellemi irányultság is egyre inkább csorbát szenved.

Az emberek jó részének létszükséglete azonban, hogy valamiféleképpen tudjon hinni az örökévalóság reményében. Ennek érdekében az évezredek folyamán fantáziájának változatos rekeszeit nyitogatta ki, hogy valamiféle elfogadható magyarázatot adjon magának arról, hogy valójában „mi fog velünk történni”, „azaz: én tudjam, mi fog *velem* történni a törésvonal” - az életből a halálba való átmenetkor - „mentén.” A szerző némi öniróniával teszi hozzá: „Halálomig elveszek valahogy a találgatásával” (*Pillanatnyi öröklét*)

„A léthatár tehát túl van a láthatáron” - s az ember a végletekig játszik a halál gondolatával, így akarván csillapítani az örök pesszimizmust. S felmerül a jogos kérdés: vajon nem a boldogság, a boldogság reményeinek elvesztése zsarolja-e bele a halálfélelembe az embert? A válasz erre csak igen lehet. (*Kockajáték a halállal*.)

Az ember az „elgondolhatatlant akarja elgondolni”, s erre példának hozza Puccini egy zeneadarabját (*Krizatémok*). Felmerül az egyik fő kérdés: vajon az állandó fenyegetettségben van-e egyáltalán értelme az emberi létnek, ha nincs menekvés, s az egész élet egyenlő lenne-e a halálra való várakozással? S teszi hozzá a szerző: „vagy azzal a tiltakozással, amely ezt a várakozást bennünk kitölti?” A Puccini zeneszámban a hangok hullámozó borzongást sugallnak, s végül e hanghullámozás egyre mélyebbre süllyedve közelít a teljes hangtalanság, a feneketlen csönd riasztó világához. A teljes megszűnést sugalló metafora?

A szerző nem a meghalás materiális vonatkozásait, megnyilvánulásait tartja elsődlegesen szem előtt; a halál maga mint spirituális esemény érdekli, s mindent összevetve számára a végső nagy kérdés: a lélek halhatatlansága. Halálunk után tovább él-e valamilyen entitás belőlünk, vagy részünk az örök halál, a tökéletes és teljes és végső megsemmisülés. Az egyénnek mint szubjektumnak a totális kizuhanása a Létből. Így is feltehetnők a kérdést: mi lesz a tudatunkkal? Szerinte a

tudat hordozójának megszűnte nem magának a tudatnak megszűntét jelenti. S ezen a ponton tevődik fel a mindenkori és legáltalánosabb kérdés: *hová* kerül a tudat a fizikai hordozó, a test pusztulása után? A szerző ezen a ponton átmegy a metafizikába, elképzeli ugyanis egy ötödik dimenziót (ez lehet vagy térre vagy időre vonatkoztatott bővítvény), ahová „átmentődik” az agy szellemi tartalma. Azonban még ez a feltételezés - íme a mindenkori transzcendentális fénysugár - sem oldja meg a feladványt, mivel, ahogy maga a szerző mondja: „ez az egyszerű logika fikarcnyit sem könnyíti meg számomra az elképzélést. Egyáltalán nem tudom, milyen irányt vesz ez az ötödik dimenzió, letlégyen idő- vagy téri vonatkozása [...]”. Talán az ötödik dimenzió eseményei a fénykúpon kívül zajlanak, talán [...] ott a mozgás meghaladja a fénysebességet [...] Számomra az eredmény ugyanaz: abból a dimenzióból nem kapunk információkat”.

A helyzet tehát továbbra is reménytelen. Fel lehetne még tételezni azt is, hogy a tudat valamiféleképpen el-, le- vagy kiválik, a testből, „azután mint egy könnyű lélegzetvétel, visszahúzódik a membránba, ahonnan eredt, mint a bioszféra egy friss emléke”. Azonban a szerző itt is keserűen fűzi mindehhez: „de erről nincsenek adataim”.

Akármennyire is konfúzusnak tűnik ez az egész ügy, az mindenesetre tény, hogy a vallások nem az örök halállal operálnak, hanem valamiféle hipersíkon elképezeltetőknek tudják az úgynevezett másvilágot. A szerző ezen a ponton is átérzi a kockázatot: „Nehéz azonban eldönteni, mi a kellemesebb a tudatnak, ha tudomásul veszi, hogy a halállal megszűnik, vagy ha reménykedik egy másik minőségben”. Aki tehát az örök halál ellen lázad, annak erkölcsileg is a jót kell választania, ha ki akarja érdemelni a megváltás kegyelmét. A keresztény reménység azonban nem csupán az individuum, hanem az emberi nem reményeivel vág össze. Amíg tehát Seneca, aki nem hisz a lélek halhatatlanságában (*A tapintatlan Seneca*), a reánk váró „Semmi”-vel, egyszerűen reménytelenséggel akarja felvértezni a haldokló Marciát, mondván hogy a halálban minden szenvedés örökre megszűnik, a hit az örökléttel kecsegtet bennünket, andalítja tudatunkat. Hiszen, ahogy a szerző idézi, Unanumo is a tudatot - s ezt már mondanánk legelején leszögeztük - emlegeti elsősorban mint szenvedő entitást: „Az a gondolat, hogy meg kell halnom, s az a talány, ami a halál után vár rám, szüntelenül fáj tudatomnak” (*„Hosszú, szép utazás”*)

II.

Óriási a kísértés, hogy a remek és tartalmas esszékét szinte sorra véve lényegiségükre tekintettel ismertessem. Erre azonban itt nem kerülhet sor. Mindazonáltal - magának a szerzőnek a sugallatára, mivel ő maga hatalmazza fel olvasóját a téma esetleges továbbgondolására - hiszen az kimeríthetetlen - szeretnék hozzáfűzni néhány gondolatot, elmélkedést az egész kérdéskomplexumhoz.

Öszintén bevallom, hogy engem személy szerint a legváltozatosabb, halállal kapcsolatos témakörben az ELME mint olyan ragadott meg. Rövidre zárva: mi ebben az egész ügyben az elme szerepe. Az, hogy van szerepe, elvitathatatlan, hiszen erről maga a szerző is tanúbizonyságot tett. Ne beszéljünk tehát most sem lélekről, sem szellemről, mert lehet, hogy ezek sem mások, mint az elme szinonimái. A mentalizmus sok mindenre megtanít bennünket...

A természetes halállal való kimulás sem kellemes, ha a haldokló tudatánál van. A meghalás pillanatában - a szerző által is emlegetett CEZÚRA pillanatában - a haldoklót a teljes tehetetlenség érzése árasztja el ólomsúllyal. Ellenállhatatlan természeti erők veszik birtokukba, s vonszolják egy hosszú, homályos és szűk alagúton keresztül el mindentől, ami ismerős és megszokott volt, egy sötét és ismeretlen területre vagy talán a teljes megsemmisülésbe. Szeretné kifejezni érzéseit, de retentetes elhagyatottság ül rá fájdalommal, szinte lidércnyomásként.

A halálnak ez a része úgy száll le vágyakkal teli és birtokolni akaró természetére, mint a jeges zuhany. Az eltávozást az fogja „könnyebben” elviselni, aki „lelki szegénnyé” tudott már válni élete folyamán, azaz az, aki le tudta győzni magában a psziché energiájának hatalmas készletéseit az ösztönvágyak korlátlan kiélésére. Túlvilági „sorsunkról” fizikai létünk folyamán magunkénak tudott elménk minősége fog dönteni.

A halál pillanatában elgyengülő tudat olyan képességre tesz szert, amelynek eddig nem volt tudatosan birtokában: felszíni „én”-je mögött megérti önmaga lényegiségét, megérti magát a tuda-

tát. Ez a valami eddig is benne volt, s nem más, mint magasztos Önvalója (a gondolat levezése P. Bruntonnak köszönhető). Az Önvaló „szemén” keresztül látni fogja megfordított múltjának történetét, a leglényegesebb életbenyomások összesűrűsödéseit, s ennek alapján az ember saját igazságos bírójává válik azáltal, hogy felteszi a kérdést: „Mire is használtam az élet adományát?”

A tudatosság további gyengülése az egész létet álomszerűvé változtatja. Az univerzális lét rejtélyessé és fantomszerűvé válik. Látja, hogy a világ anyagi voltának gondolata alapvetően illúzió. S hogy ezután mi történik? Hallgassunk oda magára Bruntonra még egy pillanatra: „Amikor ezek a kinyilatkoztatások befejeződnek, kellemes álom nélküli alvásba merül, egész létének öntudatlan, teljes pihenésébe. A halál csak most válik teljessé. Az individuális lény életének egy korszaka véget ér. A test teljesítette azt a feladatát, hogy az érzékeken keresztül biztosítsa azokat a szükséges állapotokat, amelyekben a tudat, amelyet magába zárt, képes a külső világba tekinteni, és abban tevékenykedni, kontaktust létesíteni ezáltal egy bizonyos tér-idő koordináta-rendszerben levő külső objektumokkal. Csak ily módon volt képes a tudat véges kis centruma, az „én” egyáltalán tapasztalatokat gyűjteni, olyan tapasztalatokat, amelyek egy nap a valóság fenséges felfedezésébe fognak átalakulni.”

III.

Az előzőekben sok minden felmerült már, s az is nyilvánvaló, hogy számos kérdés várna még tisztázásra - mert éppen hogy csak a téma előszobájába léphettünk be -, jelenleg azonban meg kell elégednünk ennyivel. Mindazonáltal még maradnunk szükséges a témánál néhány tollvonás erejéig.

Fábiánt fölöttébb nyugtalanítja a „hol” és „hová”, „merre” kérdése, s szót ejt a feltételezett ötödik dimenzióról s még egyéb másról is, amelynek révén a megoldást keresi. Tegyük fel tehát a legeslegfontosabb kérdést, jelesül, hogy *hol vagyunk* a halál (beállta) után. Kérdésünkkel beléütközünk a térnek mint olyannak a problematikájába. De legyünk képesek felfogni azt, hogy a térrel itt nem sokat kezdhünk, habár fogódzó. A kérdést tehát legjobb, ha némileg - de igen lényeges következménnyel - átalakítva tesszük fel: „*mi vagyunk* a halál után?” A másik világot, a más-világot a túl-világot az ember lelke (elméje, pontosabban az elme öröklétiségének eszenciája az egyéni lenyomatokat is magán viselve) nem földi értelemben vett térbeli mozgással éri el, hanem a tudat változásával. Az elme tehát az előzőtől *eltérő állapotot* teremt. A másvilág tehát a tudat egy másik állapota kell hogy legyen, nem pedig tér, illetve térként elképzelt dimenzió. Így tehát, idézzünk néhány sort újfent: „Bármilyen másvilágok létezzenek is, ezek csak szellemiek lehetnek, a tudat formái. A létnek ezek a finomabb világai nem más dimenziójú helyek vagy geográfiai terek, hanem csak a lét állapotai, pszichológiai állapotok. Ez egyaránt igaz a halál utáni világokra és a misztikai tapasztalati „Szférák”-ra. A tudat összes különböző állapotai, különböző tér és idő-rendekkel, az individuális elmék számára a lét különböző világát alkotják meg, amelyekben „szellemek laknak...”

De itt megint álljunk meg, s érijük be ennyivel. Hiszen jól látjuk, hogy a gondolatok elmélkedések tovább vitele rendkívüli távlatokra (elmeállapotbeli minőségekbe) ragadhatna bennünket.

S még valamit. Az úgynevezett „Szellem” előtt álomszerűen - de az álom rendezetlenségétől, szorongásától eltérően - minden szabályosan kapcsolt és plauzibilis módon jelenik meg. Létét tehát teljesen logikusnak és többé-kevésbé folyamatosnak találja. A szellem léte csupán saját személyéhez tartozik, megszűnik egy olyan közös világban lenni, mint amelyekben a földön volt része. Nagy tévedés azt hinni, hogy a szellemvilág a fizikainak egy nagyszerű vagy borzalmasabb kiadása. A szellem saját maga teremtette, saját maga által létrehozott világban létezik, melyről maga sem tudja, hogy nem a fizikai világ. A szellem egyéni környezete álomvilágszerű.

Az elme van tehát minden dolog mélyén. Az életesszencia kisiklik előlünk, mivel végtelen és meghatározhatatlan. Bármit is tudjunk életről és halálról, evilágról és túlvilágról, a részről és az egészről, létezésünk, egyáltalán a Lét, nem válik tőle kevésbé titokzatos: „Így nagy misztériumban születünk, és egy még nagyobbban halunk meg”

(Fábián László: A fájdalom embere. Találgatások a halálról. Teleszkóp, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1997.)